

Volum coordonat de
Rudolf GRÄF, Daniela STANCIU-PĂSCĂRIȚA

Schimbarea loialităților
și reorganizare instituțională
Germanii din România
1918-1928

Traducerea textelor din limba germană
de Susanne Szabadkai

ACADEMIA ROMÂNĂ
Centrul de Studii Transilvane
POLIROM
2025

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte</i> (Rudolf Gräf, Daniela Stanciu-Păscărița)	7
Dacă nu ar fi fost război, nu ar fi existat transformări radicale. O ipoteză cu privire la situația germanilor carpatini (1914-1918) (<i>Harald Heppner</i>).	9
Relațiile germano-române (1914-1923). O comparație a tratatelor de pace de la București – Versailles – Trianon (<i>Wolf D. Gruner</i>)	21
„Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare...” Certificatul de naștere al României moderne: Declarația de unificare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 (<i>Wolfgang Wittstock</i>)	61
Gărzile naționale săsești din 1918 (<i>Vasile Ciobanu</i>)	67
Declarația de Adeziune a Sașilor din Transilvania din 8 ianuarie 1919 (<i>Harald Roth</i>)	95
Sașii transilvăneni și unirea Transilvaniei cu România (1918-1920) (<i>Konrad Gündisch</i>)	111
Rolul minorităților naționale în formarea „României Mari” (1918-1919) în manualele de istoria României din perioada 1947-1989 (<i>Gerald Volkmer</i>)	137
Sociabilitatea sub egida schimbării de loialitate. Studiu de caz: divertismentul în Sibiu în 1919 (<i>Daniela Stanciu-Păscărița</i>)	157
Chemarea muntelui. Contribuția sașilor transilvăneni la dezvoltarea turismului montan și a sporturilor de iarnă pe teritoriul României (<i>Ioana Florea</i>)	167
Sașii sighișoreni și Marea Unire de la 1918 în paginile gazetei <i>Schäßburger Zeitung</i> (<i>Nicolae Teșculă</i>)	203
Sașii din Transilvania și Marea Unire din 1918 (<i>Ioan-Vasile Leb</i>)	213
Marele Război, Marea Unire și urmările acesteia în memorialistica sasului bistrițean Gustav Zikeli (<i>Mihai-Octavian Groza, Iuliu-Marius Morariu</i>).	227
Reprezentarea de sine și cultura celebrării. Despre formarea identității germanilor bănățeni (1918-1925) (<i>Josef Wolf</i>)	247
Germanii din Banat și Marea Unire de la 1918 (<i>Rudolf Gräf</i>)	343

Frontiera itinerantă. Comuna bănăţeană Jimbolia în câmpul de tensiune al retrăsării frontierelor după Primul Război Mondial (<i>Walter Tonţa</i>)	363
Imaginea şvabilor dunăreni în ochii elitei sârbe (<i>Zoran Janjetović</i>)	397
Despre şvabii sătmăreni înainte şi după Unirea Transilvaniei cu România (<i>Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan</i>)	413
Schimbarea ordinii de stat în Bucovina. Atitudinea germanilor şi a altor naţionalităţi în procesul de transformare (1918-1920) (<i>Mariana Hausleitner</i>)	425
Poziţia germanilor bucovineni faţă de schimbarea ordinii politice din Bucovina în toamna anului 1918 (<i>Mihai-Ştefan Ceauşu</i>)	445
„Ritmul trecutului nostru”. O comparaţie a concepţiei asupra istoriei la saşii transilvăneni şi la şvabii bănăţeni la începutul perioadei interbelice (<i>Christopher Wendt</i>)	461
<i>Prezentarea autorilor</i>	493

Aceasta a condus la o reformă a învățământului care a inclus creșterea numărului de lecții de istorie începând cu anul școlar 1976-1977. „Educația patriotică, socialistă și umanistă” a elevilor urma să fie consolidată în cadrul orelor de istorie, care făceau parte din materiile de bază. Ulterior, Istoria României a fost predată în clasele a IV-a, a VIII-a, a IX-a, a X-a și a XII-a, iar Istoria universală în clasele a V-a, a VI-a, a VII-a și a XI-a. Acest lucru a evidențiat rolul politic și social central al orelor de istorie. Se urmărea consolidarea legitimității regimului, a integrității statului în granițele sale actuale și a patriotismului, văzut drept o condiție esențială pentru o politică externă independentă. Lecțiile de istorie, organizate și structurate cronologic în conformitate cu criteriile materialismului istoric, urmăreau să transmită cât mai mult material posibil într-un limbaj faptic și erau predate cu evaluări fixe¹.

Includerea tuturor românilor în grupul care formase statul a mers mână în mână cu excluderea minorităților naționale din acest cerc. Minoritățile naționale menționate doar în câteva locuri în manualele de istorie au fost tratate în mod constant doar într-un context care afecta direct majoritatea românească, ca un fel de contrast cu populația majoritară². Acest lucru a fost făcut, pe de o parte, pentru a prezenta propriul grup într-o lumină pozitivă – de exemplu, pentru a lăuda toleranța românilor față de alte culturi –, iar pe de altă parte, pentru a sublinia diferențele dintre minoritățile naționale și populația majoritară – de exemplu, prin prezentarea maghiarilor și germanilor doar ca „oaspeți” care trăiesc alături de „cei mai vechi locuitori ai țării, românii”³. Percepția de sine, „autostereotipul, devine un instrument de creare a identității naționale în procesul acestei politizări a percepțiilor” și îndeplinește astfel o funcție comparabilă

-
1. Walter König, „Die Geschichte der Siebenbürger Sachsen in den rumänischen Schulbüchern”, în Walter König, *Schola seminarium rei publicae. Aufsätze zu Geschichte und Gegenwart des Schulwesens in Siebenbürgen und Rumänien. Als Festgabe zum 80. Geburtstag herausgegeben vom Vorstand des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde*, Köln-Weimar-Viena, 2005, pp. 254-263, aici pp. 255-258.
 2. În unele manuale, sașii transilvăneni sunt menționați pe scurt, dar nu și șvabii din Banat: *ibidem*, pp. 259, 261-262. În anii 1970 au avut loc mai multe conferințe germano-române pe tema manualelor școlare, în urma cărora cele două delegații și-au consemnat în declarații separate comentariile referitoare la manualele celeilalte părți: Walter König, „Die deutsch-rumänischen Schulbuchkonferenzen”, *Südostdeutsches Archiv* 21, 1978, pp. 138-150. Cf. Gisela Teistler (ed.), *Deutsche Schulbücher aus Siebenbürgen und anderen Regionen des heutigen Rumänien – erschienen bis 1945. Bibliographie von Lese-, Realien-, Geographie-, Geschichts- und Staatsbürgerkundebüchern*, Frankfurt am Main, 1996.
 3. Dutceac Segesten, *Myth, Identity and Conflict*, pp. 221-222. Cf. Walter König, „Die deutsche Geschichte in den rumänischen Schulbüchern”, în Robert Multhoff, *Deutschland und Rumänien im Spiegel ihrer Schulbücher*, Frankfurt am Main, 1979, pp. 83-91, aici pp. 86-87.

cu percepția celorlalți, adică heterostereotipul, după cum a spus concis istoricul Wolfgang Höpken¹.

Înfrângerile sau tratarea „nedreaptă” a „românilor” de-a lungul istoriei au fost atribuite fie puterilor străine², fie „naționalităților conlocuitoare”, cum ar fi turcii, maghiarii, polonezii, evreii, rușii sau germanii. Caracteristicile lor presupus negative (de exemplu, tendința de a discrimina grupurile etnice vecine) formau o imagine contrară față de caracteristicile pozitive ale propriului grup (de exemplu, toleranța față de minoritățile naționale). Ungurii, secuii și sașii – sau mai degrabă stările transilvănene pe care aceștia le reprezentau – au fost prezentați drept asupritori ai românilor, sașii apărând într-o lumină ceva mai pozitivă, deoarece li se atribuia o contribuție specială la dezvoltarea Transilvaniei. Ungurii și secuii, pe de altă parte, erau înfățișați ca niște cuceritori agresivi ai „teritoriilor românești”, care i-au ținut pe români în sărăcie și robie timp de secole³.

Această „devalorizare a alterității” în manualele școlare a fost – ca și în alte țări din sud-estul Europei – întotdeauna în interesul statului⁴. Responsabilitatea atribuită minorităților naționale a putut fi instrumentalizată subliminal în viața politică de zi cu zi, pentru a justifica politica de românizare a regimului, care urmărea în primul rând să îndepărteze minoritățile din toate domeniile vieții publice. Regimul a avut grijă să țină întotdeauna sub control tendințele naționaliste pe care le-a promovat și a reușit să stopeze din fașă ascensiunea naționalismului în rândul minorităților naționale⁵.

Succesele sau „faptele mari” din trecutul românilor, pe de altă parte, au fost atribuite în primul rând disponibilității poporului român de a face sacrificii sau eroismului liderilor săi. Momentele culminante ale istoriei naționale au fost unificarea triburilor dacice sub regii antici Burebista și Decebal, formarea voievodatelor Moldovei și Țării Românești în secolul al XIV-lea și „lupta de apărare” a acestora împotriva otomanilor sub Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, „unirea celor trei țări române” – Țara Românească, Moldova și Transilvania – sub voievodul Mihai Viteazul în 1600, unirea Moldovei și Țării Românești în 1859

1. Wolfgang Höpken, „Ethnische Stereotypen in Südosteuropa. Anmerkungen zu Charakter, Funktion und Entstehungsbedingungen”, în Wolfgang Höpken (ed.), *Öl ins Feuer? Oil on Fire? Schulbücher, ethnische Stereotypen und Gewalt in Südosteuropa. Textbooks, Ethnic Stereotypes and Violence in South-Eastern Europe*, ed. Robert Maier, Hanovra, 1996. pp. 9-25, aici p. 18.

2. Cf. König, „Die deutsche Geschichte in den rumänischen Schulbüchern”, pp. 88-91.

3. Szakács, „Now and Then”, pp. 37-38.

4. Höpken, „Ethnische Stereotypen in Südosteuropa”, pp. 21-24.

5. Cf. Dutceac Segesten, *Myth*, pp. 20-22, 219, 221-222.

de către domnitorul Alexandru Ioan Cuza și „Marea Unire” din 1918, dar exclu-zându-i pe domnitorii din familia regală română¹.

În manualele de istorie național-comuniste s-a acordat o importanță mai mare Primului Război Mondial și creării României Mari decât se acordase în anii 1950². Programa școlară a disciplinei Istoria României pentru clasa a XII-a stipula că trebuie abordate „caracterul” Primului Război Mondial (în anii 1950 era încă vorba de „caracterul imperialist”), precum și „lupta clasei muncitoare” împotriva războiului, unificarea Transilvaniei cu România ca încheiere a procesului de formare a „statului național român unitar” (în anii 1950 lipsea cuvântul „unitar”) sau semnificația istorică a realizării unității statului național român (această precizare lipsea în anii 1950). În schimb, începând cu 1968 au lipsit condamnarea „invadării” Basarabiei de către Armata Regală Română, lupta „maselor” pentru „apărarea puterii sovietice” și cerința de a trata situația „minorităților naționale” în perioada interbelică³.

În manualul *Istoria Patriei* pentru clasa a IV-a, publicat în 1969, „cotitura” național-comunistă era deja completă. Nu mai există referiri la o atitudine critică a „maselor” față de intrarea în război. Se sublinia faptul că România a dorit să intre în Primul Război Mondial doar pentru a realiza „unitatea statului” și pentru a elibera Transilvania⁴. Opt ani mai târziu, în manualul *Istoria modernă a României* pentru clasa a IX-a, publicat în 1977, s-a postulat într-un mod și mai determinist că intrarea României în război a fost determinată de „obligația obiectivă” a țării de a asigura realizarea statului național unitar⁵. Manualul *Istoria României* pentru clasa a XII-a, scris de Ștefan Pascu și alții și publicat în a treia ediție în 1979, este considerat cel mai reprezentativ manual de istorie pentru faza „național-comunistă” a istoriografiei românești⁶. Acesta făcea distincție între „îndatoririle ideologice” și „îndatoririle naționale” ale forțelor politice de stânga din România după 1914. Partidul Social Democrat din România se pronunțase, pe de o parte, împotriva „războiului imperialist” și, pe de altă parte, în favoarea rezolvării problemei centrale: „realizarea unității statului român”. Manualul a rezolvat această dilemă concentrându-se pe sfârșitul războiului. În acord cu „marea masă a poporului român” de pe ambii versanți ai Carpaților, socialiștii

1. Martin Jung, *In Freiheit. Die Auseinandersetzung mit Zeitgeschichte in Rumänien (1989 bis 2009)*, Berlin, 2016, p. 67. Cf. Dutceac Segesten, *Myth, Identity and Conflict*, pp. 171, 174-175. Cf. Höpken, „Zwischen «Klasse» und «Nation»”, în *Jahrbücher*, p. 53.

2. Dutceac Segesten, *Myth, Identity and Conflict*, pp. 186-187.

3. Ministerul Învățământului, *Programa de istorie a României pentru clasa a XII-a*, București, 1968, pp. 11-12.

4. Dumitru Almaș, Eleonora Fotescu, *Istoria patriei. Manual pentru clasa a IV-a*, București, 1969, p. 203.

5. Hurezeanu, *Istoria modernă*, 1977, p. 161.

6. Szakács, „Now and Then”, în *Internationale Schulbuchforschung* 29 (2007), pp. 25-26.

români pledaseră pentru realizarea unității naționale prin „calea revoluționară”. Aceasta a devenit fezabilă în toamna anului 1918 ca urmare a înfrângerii Puterilor Centrale și a „curentului revoluționar general” care a apărut¹.

Manualul de clasa a IV-a din 1969 plasa această „veche dorință a poporului român” în contextul mișcărilor naționale din Europa de Est. Potrivit manualului, polonezii, sârbii, cehii și alte popoare „subjugate” de Austro-Ungaria, Germania și Turcia se străduiseră și ei să-și „elibereze” țările². Această poziționare a mișcării naționale românești într-un context mai larg se regăsește și în descrierea evenimentelor care au urmat destrămării Austro-Ungariei în toamna anului 1918, unde se menționează că toate popoarele „asuprite de Austro-Ungaria” s-au ridicat: românii, cehii, polonezii, maghiarii (sic!) și sârbii. Cehii, polonezii și ungurii își înființaseră propriile lor state independente. Românii și sârbii s-ar fi alăturat acelei părți a țării lor care fusese independentă³. În timp ce manualele școlare din anii 1950 încă abordau în mod explicit diversitatea etnică în România interbelică și discriminarea minorităților naționale de către guvernele românești, acum nu mai exista nicio referire la aceste aspecte.

A treia ediție a manualului *Istoria României* pentru clasa a VIII-a, publicată în 1973, a urmat și ea această narațiune. Este izbitor faptul că în lista imperiilor care au reprimat aspirațiile naționale ale „sârbilor, croaților, slovenilor, polonezilor, românilor, cehilor, slovacilor, rutenilor, italienilor, francezilor, finlandezilor sau arabilor”, Rusia era acum menționată explicit alături de Austro-Ungaria, Germania și Imperiul Otoman⁴. Cu toate acestea, accentul a fost pus pe descrierea Austro-Ungariei ca o „temniță a națiunilor”, care a încetat să existe în momentul în care nu a mai avut puterea de a „oprima” numeroase națiuni. Părți semnificative ale Austro-Ungariei s-ar fi unit cu Polonia, România, Serbia și Italia. Fără a menționa numeroasele minorități germane și maghiare din statele succesoare ale Monarhiei Habsburgice, manualul afirmă că Austria și Ungaria „au rămas în interiorul granițelor lor naționale”⁵.

Câteva rânduri mai departe însă, autorii manualului se referă la minoritatea maghiară din România, susținând că țărani români și maghiari din satele transilvănene i-au alungat pe vechii reprezentanți ai Monarhiei Austro-Ungare și au atacat conacele grofilor maghiari⁶. Manualul pentru clasa a IX-a din 1977 a

1. Ștefan Pascu *et al.*, *Istoria României. Manual pentru clasa a XII-a*, ediția a III-a, București, 1979, p. 261.

2. Almaș, *Istoria patriei*, p. 203.

3. *Ibidem*, p. 208.

4. Florea Dragne, Matei Ionescu, Aurel Iordănescu, *Istoria României. Manual pentru clasa a VIII-a*, București, 1973, p. 177.

5. Dragne, *Istoria României*, p. 188.

6. *Ibidem*, pp. 188, 190.

preluat și el această imagine și a sugerat o comunitate de acțiune româno-maghiară, cel puțin la nivelul „claselor exploatare”, arătând că în multe comunități din Transilvania țărani români și maghiari au pus stăpânire împreună pe grânare, au atacat casele boierești și au alungat autoritățile locale¹.

După acest scurt ocol pe terenul luptei de clasă din anii 1950, manualul pentru clasa a VIII-a (1973)² – dar și cel pentru clasa a IX-a (1977)³ – a fost dedicat în mod explicit minorităților naționale în contextul „Marii Uniri” de la 1918, deși reținerea cu care este prezentată unirea României cu Basarabia și Bucovina este în continuare ușor de remarcat⁴. În consecință, manualele se concentrau aproape exclusiv pe descrierea unirii României cu Transilvania. Acestea subliniau că rezoluțiile de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918 au stabilit drepturi și obligații egale pentru toate minoritățile naționale și au formulat, de asemenea, condiția ca formarea noului stat român să garanteze libertatea națională deplină pentru toate „naționalitățile conlocuitoare”. Manualul școlar pentru clasa a XII-a (1979) sublinia „principiile democratice” pe baza cărora urma să aibă loc unificarea Transilvaniei cu România: reforma agrară, libertățile politice, libertatea religioasă, respectarea drepturilor „naționalităților conlocuitoare” și altele⁵.

Manualele din 1973 și 1979 subliniau faptul că adunările sașilor din 1919 de la Mediaș – „inspirate de sentimente de solidaritate față de poporul român” – și congresul șvabilor de la Timișoara se pronunțaseră în favoarea unirii Transilvaniei cu România. Este remarcabil modul în care autorii celor două manuale au tematizat atitudinea (negativă) a maghiarilor transilvăneni față de unirea cu România: „Pe de altă parte, unele cercuri ale opiniei publice maghiare din Transilvania au înțeles și ele lupta românilor pentru unire și necesitatea ei istorică, de exemplu Antalffy Endre de la Târgu Mureș și Kertész Jenő de la Cluj”⁶. Manualul din 1977 era mai rezervat în această privință, afirmând că reprezentanții populației maghiare, reuniți la Târgu Mureș, au „luat act” de realizarea unității naționale a românilor⁷.

Chiar mai ferm decât manualul din 1973, manualele din 1977 și 1979 sugerau că maghiarii transilvăneni erau foarte dispuși să se integreze, declarând că populațiile maghiară și germană „s-au integrat în statul român unitar”.

1. Hurezeanu, *Istoria modernă*, 1977, p. 172.

2. Dragne, *Istoria României*, 1973, p. 191.

3. Hurezeanu, *Istoria modernă*, 1977, pp. 175-176. Cf. König, „Die Geschichte der Siebenbürger Sachsen in den rumänischen Schulbüchern”, pp. 261-262.

4. Szakács, „Now and Then”, *Internationale Schulbuchforschung* 29 (2007), p. 31.

5. Pascu *et al.*, *Istoria României*, pp. 272-274.

6. Dragne, *Istoria României*, p. 191. Cf. Pascu *et al.*, *Istoria României*, pp. 272-274.

7. Hurezeanu, *Istoria modernă*, pp. 175-176.

„Reprezentanții lor raționali și progresiști” înțeleseseră „necesitatea istorică a acestui act”, precum și „legătura indisolubilă dintre soarta lor și cea a patriei comune”¹. Manualul din 1979 sublinia, de asemenea, că populațiile maghiare și germane din Transilvania își dăduseră – în diferite moduri – acordul pentru deciziile istorice de la Alba Iulia. Mai mult, ele împărtășeau cu poporul român strădaniile comune ale „forțelor progresiste de a contribui la dezvoltarea materială și spirituală a întregii vieți sociale din țara noastră”².

În cele din urmă, manualul din 1973 încheia acest bloc tematic afirmând că unificarea din 1918 a fost ratificată prin lege și prin rezoluțiile conferinței internaționale de pace. Aceasta însemna că voința liberă a poporului român și „lupta sa seculară pentru unitatea națională” au fost recunoscute³.

Manualul *Istoria modernă a României* pentru clasa a IX-a a fost succedat cronologic de manualul *Istoria contemporană a României* pentru clasa a X-a, începând cu anul 1918. În a doua ediție din 1983, rezultatele recensământului din 1930 privind distribuția naționalităților au fost prezentate doar într-o notă de subsol, ca parte a abordării perioadei interbelice, cu precizarea că România a fost un „stat național unitar”, deoarece marea majoritate a populației era alcătuită din români⁴. Manualul abordează apoi reprezentarea politică a minorităților naționale în perioada interbelică. După război, în 1922, a fost înființat în România Partidul Maghiarilor, care avea o orientare conservatoare și ale cărui interese s-ar fi opus celor ale „marii mase a poporului”. Acest partid ar fi știut să exploateze în scopuri proprii „politica naționalist-șovinistă a unor elemente din rândurile claselor exploatoare” și a unor lideri ai partidelor politice românești, care ar fi favorizat discordia dintre români și „naționalitățile conlocuitoare”. În 1919 a fost înființat Partidul German al naționalității germane, care a cooperat în general cu diverse partide burgheze mai mari din România în timpul alegerilor, atunci când acestea se aflau la guvernare⁵.

Descrierea Partidului Maghiar diferă semnificativ de tratarea mai obiectivă a reprezentanților politici ai minorității germane. Ca și în anii 1950, și aici se sublinia că „clasa exploatoare” și liderii partidelor burgheze au dus o politică „naționalist-șovinistă” față de minoritățile naționale. Cu toate acestea, în timp ce în anii 1950 această apreciere se aplica ambelor grupuri în ansamblul lor,

1. *Ibidem*, pp. 175-176.

2. Pascu *et al.*, *Istoria României*, pp. 272-274.

3. Dragne, *Istoria României*, p. 191.

4. Aron Petric, Gh. I. Ioniță, *Istoria contemporană a României. Manual pentru clasa a X-a*, București, 1983, p. 11.

5. Cf. König, „Die Geschichte der Siebenbürger Sachsen in den rumänischen Schulbüchern”, p. 262.